

zeg je het maar. Ik heb echter één ding niet gehoord. Wat doe je met de joden en de zwarten?" "Joden zijn er niet meer," zei ik. "Zwarten des te meer. Die gooien we in de Noordzee. De enige plek in Nederland waar nog ruimte is voor die lui." Een oorverdovend kabaal brak los. Het leek of ik Sieg Heil hoorde roepen, maar zeker was ik er niet van.' (blz. 135).

Toen in 1947 *De avonden* verscheen, schreef recensent Godfried Bomans in Elseviers weekblad: 'Het is in zijn soort een meesterwerk. Ik verzoek u wél acht te geven op de beperking: "in zijn soort". Want de soort is eenvoudig afschuwelijk.' Alles moet anders is van een verwerpelijke soort, maar bovendien in zijn soort prutswerk. Het is een boek dat uit de schoolbibliotheken geweerd moet worden.

Recensie

Herman Giesbers: De multiculturele samenleving in de basisschool

---

Mylène Hanson, *Klassengesprekken. Een interactieve benadering van onderwijs in multiculturele klassen*. Utrecht, Uitg. deGraaff, 2002. ISBN 90 77024 03 4, 143 blz. € 16,25.

Moer is niet de eerst aangewezen plaats om een dissertatie te bespreken, maar voor *Klassengesprekken*, het proefschrift van Mylène Hanson, is er meer dan één reden om een uitzondering te maken. Niet alleen heeft de auteur zich op voorbeeldige wijze weten te beperken tot een boek van handzame omvang, zo'n 140 bladzijden, dat ook nog eens vlot en helder geschreven is, maar ook biedt het op boeiende wijze inzicht in hoe visies van leerkrachten op multiculturaliteit vorm krijgen in hun interactie met kinderen op de basisschool. *Klassengesprekken* analyseert de communicatie tussen leerkrachten van twee basisscholen met hun leerlingen in lessen wereldoriëntatie waarin de interculturele methode *De Grote Reis* centraal staat, en daarmee focust het boek tevens op een ander centraal aandachtspunt van *Moer*, de rol van taal en taalgebruik in andere lessen dan de lessen taal of Nederlands.

Multiculturaliteit

In hoofdstuk 1, 'Van integratievisie naar multiperspectiviteit', prikkelt de auteur de lezer al meteen tot een stellingname die ingaat tegen de huidige dominante visie op de multiculturele samenleving die zegt dat integreren betekent: assimileren, eenzijdig aanpassen. Deze integratieve visie vooronderstelt dat 'allochtonen' op diverse gebieden een achterstand hebben en dat politiek gezien de ideale samenleving een homogene samenleving is, gebaseerd op één -

veronderstelde- gemeenschappelijke Nederlandse cultuur. Hanson stelt daar tegenover dat zo'n homogeniseringsideaal tot achterstelling, of zelfs tot discriminatie kan leiden. Bovendien leidt zo'n ideaal tot een statische opvatting over cultuur en interculturele communicatie, dat is een opvatting over culturen als verschillende, afzonderlijke eenheden die met elkaar in botsing kunnen komen.

Hanson kiest voor een interactionele diversiteitsbenadering van multiculturaliteit. Dit is niet zo maar een benadering die min of meer vrijblijvend pleit voor het positief waarderen van verschillen, maar die ervan uitgaat dat mensen in interactie, in communicatie met elkaar, maar tegelijkertijd ook vanuit verschillende perspectieven, tot een soort overeenstemming komen over wat ze bedoelen in een bepaald gesprek. In die zin is cultuur iets dat altijd en overal door mensen in communicatie met elkaar voortdurend opnieuw vastgelegd moet worden en daardoor is cultuur ook voortdurend in beweging, in verandering: cultuur is niet iets statisch, maar is dynamisch. In *Klassengesprekken* gaat Hanson het erom te laten zien op welke manier deze verschillende visies op multiculturaliteit vorm krijgen en hoe die verschillende visies doorwerken in de communicatie tussen leerkracht en leerlingen.

'De Grote Reis'

Zoals al gezegd heeft Hanson haar onderzoek naar die leerkracht-leerling-interactie uitgevoerd in lessen wereldoriëntatie rond de leergang *De Grote Reis*. In hoofdstuk 2, 'Intercultureel onderwijs, De Grote Reis en methode van onderzoek', wordt uitgebreid stil gestaan bij deze leergang en hoe deze te plaatsen is in het beleid en de ontwikkelingen rond intercultureel onderwijs.

De Grote Reis is voortgekomen uit het 'Vier Steden Project', een samenwerkingsproject van de schoolbegeleidingsdiensten van Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht. Belangrijk, zeker in het kader van Hansons onderzoek, is dat *De Grote Reis* een realistisch beeld van de maatschappelijke werkelijkheid wil schetsen vanuit een pluriformiteitsgedachte: kinderen moeten ontdekken dat verschillende groepen mensen heel verschillend kunnen denken over familie- en gezinsrelaties, leefgewoonten, woonvormen, religie, waarden en normen

enzovoort, en dat die verschillen er ook zijn binnen etnische groepen. Daarbij worden die verschillen niet benadrukt, maar net als overeenkomsten als vanzelfsprekend aan de orde gesteld. Behalve door deze multiperspectiviteit kenmerkt *De Grote Reis* zich ook door uitgangspunten als interactief en zelfstandig werken. Daarmee lenen lessen rond *De Grote Reis* zich bij uitstek voor Hansons onderzoek. Zij ziet multiculturaliteit als een interactieverschijnsel en beschouwt in haar onderzoek onderwijs als een vorm van interculturele communicatie. *De Grote Reis* sluit hier nauw bij aan en dan is het van belang na te gaan of en zo ja in hoeverre de doelen van een methode als *De Grote Reis* gerealiseerd worden in concrete interactie.

Tegen deze achtergronden kiest Hanson voor een uitvoering van haar onderzoek volgens de '*ethnography of schooling*'. In dit kader gaat het om het verzamelen en analyseren van drie soorten gegevens. De eerste soort gegevens zijn gegevens die geconcentreerd zijn rond de school zoals af te leiden uit observaties, schoolwerkplannen, de geschiedenis van de school en de wijk, de inrichting van de klassen en zo meer. Op de tweede plaats gaat het om opvattingen van de directie en leerkrachten over multiculturaliteit, zoals naar voren komend uit interviews en schooldocumenten, maar ook uit zogenaamde *playback interviews* waarbij aan interactiedeelnemers gevraagd wordt te reageren op videofragmenten van hun eigen interactie, en uit het observeren van klasseninteracties. De derde soort gegevens komt uit de analyse van interactieprocessen en taalgebruik in de klas. Bij dit laatste staan zogenaamde key-incidenten centraal, momenten in de klas die op bijzondere wijze duidelijk maken hoe ideeën over multiculturaliteit gestalte krijgen in de concrete communicatie tussen leerkracht en leerlingen. Hanson besteedt in dit kader specifiek aandacht aan een taalhandelingspatroon dat kenmerkend is voor veel klasseninteractie, het S-R-E-patroon, het patroon van Structureren-Reageren-Evalueren, waarmee een leerkracht doorgaans een vaste greep houdt op het verloop en de uitkomsten van de communicatieprocessen in de klas. Denk bij een S-R-E-patroon aan reeksen als een vraag van de leerkracht ('Wat is ...?'), het antwoord van een leerling en de evaluatie van de leerkracht ('Dat is

goed/fout' of: 'Wie weet het wel?'). In het kader van Hansons onderzoek gaat het dan om de vraag in hoeverre leerkrachten afwijken van of variëren op dit patroon, zodat leerlingen -in de geest van de onderwijsvisie van *De Grote Reis*- de ruimte krijgen zelf met ideeën te komen, waardoor uiteindelijk een gezamenlijke kennisconstructie tot stand kan komen, dat wil zeggen met inbreng van leerkracht én leerlingen.

Key-incidenten

De hoofdstukken 3 en 4 beschrijven de resultaten van het onderzoek op de twee scholen. In beide hoofdstukken gaat de centrale aandacht uit naar het weergeven, beschrijven, analyseren en interpreteren van de al genoemde key-incidenten, geordend in zes casussen, drie per school. Zo'n casus is bijvoorbeeld 'Handen wassen voor het bidden', waarover eerder al gerapporteerd is in *Moer* 1999/5.

Voor de eerste school, De Windmolen genoemd, constateert Hanson twee spanningsvelden. Het eerste betreft het spanningsveld tussen enerzijds het streven positief aandacht te willen geven aan verschillende culturen en anderzijds andere culturele achtergronden dan de Nederlandse tegelijkertijd te beschouwen vanuit een monoperspectivische visie. Het tweede spanningsveld heeft te maken met met name de visie van de directeur dat men interactief onderwijs wil bevorderen, maar dat men anderzijds frontaal klassikaal lesgeven beter vindt passen bij de opvoedende rol waar De Windmolen ook voor staat. De analyses van klasseninteracties laten dan zien dat de concrete praktijk van het lesgeven niet los is te zien van deze context. In de klasseninteractie wordt, ondanks de positieve waardering voor verschillen en het respect voor de culturele achtergronden van de leerlingen, een monoperspectivische visie gerealiseerd en dit kan gebeuren omdat de interactie van de leerkracht met de leerlingen niet op een gezamenlijke kennisconstructie is gericht. Het is en blijft uiteindelijk de leerkracht die via een traditioneel gebruik van het S-R-E-patroon bepaalt wat goed of fout is en die zo ook via herformuleringen en selecties van wat leerlingen zeggen, bepaalt welke perspectieven van de leerlingen wel of niet verder besproken worden. Een voorbeeld is te vinden in een van de key-incidenten uit de casus 'Hoofddoeken', waarin

de leerkracht uitgebreid verder gaat op de opmerking van een leerling dat een hoofddoek gedragen wordt bij het bidden, iets dat past in het gangbare beeld over hoofddoeken bij moslimvrouwen, maar volstrekt voorbij gaat aan de opmerking van een andere leerling van buitenlandse komaf dat haar moeder ook wel eens een korte broek draagt.

Context school bepaalt interactie

Ook op de andere school, De Transvaal genoemd, staat de praktijk van het lesgeven in verband met de context van de school. Directeur en leerkrachten hebben een visie op multiculturaliteit die niet overeenkomt met de dominante maatschappelijke visie: over kinderen met verschillende culturele achtergronden wordt niet gesproken in termen van probleem of achterstand, maar lesgeven op een multiculturele school wordt gezien als het positief benutten van verschillen. Voor De Transvaal zijn belangrijke kenmerken voor het omgaan met verschillen multiperspectiviteit en een interactieve manier van lesgeven, waarin persoonlijke bijdragen van leerlingen als waardevol worden beschouwd. Hiermee sluit deze school aan bij de doelstellingen van *De Grote Reis*.

Evenals bij De Windmolen laat Hanson ook nu duidelijk zien hoe visies op multiculturaliteit en onderwijs tot uiting komen in de concrete lespraktijk en dan met name in de klasseninteractie. Multiperspectiviteit krijgt gestalte door ruimte te creëren voor het vertellen van persoonlijke ervaringen, ook door de leerkracht zelf overigens. De introductie van deze "narrativiteit" in de klas biedt de mogelijkheid verschillende perspectieven naast elkaar te leggen en vervolgens, ook via interactie, tot gezamenlijke kennisconstructie te komen. Voor de structuur van de klasseninteractie betekent dat in veel gevallen twee veranderingen ten opzichte van het traditionele S-R-E-patroon. Als de S-R-E-structuur optreedt, is de functie van de Evaluatie en de relatie tussen het Structureren en Reageren veranderd. Concreet: de E is niet meer een evaluatie in goed of fout, maar gaat inhoudelijk in op de bijdragen van de kinderen, en de relatie tussen Structureren en Reageren is niet meer zodanig dat bij de S maar één -juiste- R mogelijk is, maar dat de S stimuleert tot diverse mogelijke R's. Een tweede verandering in de interactiestructuur is dat een

interactiepatroon als S-R kan optreden, waarbij zowel de leerkracht als een leerling kunnen 'Structureren'.

Confrontatie

In hoofdstuk 5, 'Slot. Multiculturaliteit in de klas, conclusies en enkele aanbevelingen', brengt Hanson haar bevindingen uit haar onderzoek op de twee scholen samen met de twee visies op multiculturaliteit die in hoofdstuk 1 verkend zijn. Deze confrontatie is als volgt kort samen te vatten.

Met de integratieve visie hangen de volgende punten samen:

- Benadering van multiculturaliteit vanuit de achterstandsgedachte.
- Een ideale samenleving is een homogene samenleving.
- Cultuur wordt beschouwd als een statisch systeem.
- Leren is het verwerven van kennis en onderwijzen het overdragen van kennis.
- Leren en onderwijzen past in het traditionele S-R-E-patroon.

Met de interactionele visie op diversiteit hangen de volgende punten samen:

- Benadering van multiculturaliteit vanuit een meerwaardegedachte.
- Multiperspectiviteit vormt het uitgangspunt van beleid.
- Cultuur wordt beschouwd als een interactief, dynamisch en betekenisgevend proces.
- Leren gebeurt in interactie met anderen en is een interpretatief systeem.
- Leren en onderwijzen past in een veranderend S-R-E-patroon, een S-R- en R-R-patroon.

Hanson besluit haar boek met het formuleren van drie voorwaarden die nodig zijn om te komen tot intercultureel onderwijs dat meer is en wil zijn dan 'onderwijs aan allochtonen' of 'onderwijs in multiculturele klassen'. Intercultureel onderwijs in haar visie is ook niet een traditionele kennisoverdracht van exotische kennis, maar het realiseren van klasseninteracties waarbij alle betrokkenen een bijdrage kunnen leveren en waarbij het er uiteindelijk om gaat tot een gezamenlijke kennisconstructie te komen.

Voorwaarden voor zo'n invulling van intercultureel onderwijs zijn een adequate les-methode, het ontwikkelen van een op interactie en kennisconstructie gerichte didactiek en het creëren van mogelijkheden voor de implementatie van zo'n nieuwe didactiek.

Taal en wereldbeeld

Klassengesprekken is het proefschrift van de auteur en proefschriften blinken doorgaans niet uit in het bieden van min of meer kant-en-klare praktijkgerichte suggesties voor de dagelijkse lespraktijk. Het belang van *Klassengesprekken* voor de leraar in de basisschool of het voortgezet onderwijs zit hem eerder in de kijk die het biedt op communicatieprocessen in de klas en vooral hoe in die communicatieprocessen visies op, in dit geval, de multiculturele samenleving en op intercultureel onderwijs overgedragen en ontwikkeld worden. Meer in *Moer*-termen geformuleerd: Hansons boek laat scherp zien wat de rol van taal en taalgebruik is in het construeren van ons wereldbeeld. Tegelijkertijd laat het boek door de vergelijking van de interactie op twee scholen zien dat een school, een team, een leraar alternatieven heeft, juist ook weer door en via het kiezen van andere interactiepatronen dan de geijkte.

Verfrissend aan dit proefschrift vind ik overigens ook dat een wetenschapper nu ook eens een keer duidelijk stelling neemt, en nog wel in een zeer actueel maatschappelijk debat. Hanson doet niet moeilijk of geheimzinnig over wat haar positie is in het 'multiculturele debat' en van daaruit werkt zij haar onderzoek consequent en integer uit. Ook deze eigenschap maakt *Klassengesprekken* tot een belangwekkend boek. Het kan de lezer uitdagen eveneens tot een duidelijke stellingname te komen.

Kortom: *Klassengesprekken* misstaat in geen enkele teamkamer.

Literatuur

Hanson, Mylène & Marianne Boogaard, 'Handen wassen voor het bidden. Interculturele communicatie in het basisonderwijs' in: *Moer*, 31, 5, 1999, blz. 265-277.